

Viis põhisõnumit kaasava hariduse kohta

Teooria rakendamine praktikas

Inclusive Education in Europe

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

VIIS PÕHISÕNUMIT KAASAVA HARIDUSE KOHTA

Teooria rakendamine praktikas

Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur

Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur (agentuur; endise nimetusega Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur) on sõltumatu ja iseotsustav organisatsioon, mida toetavad agentuuri liikmesriigid ja Euroopa Liidu institutsioonid (komisjon ja parlament).

Selle väljaande avaldamist rahastas Euroopa Komisjon. Väljaandes on esitatud üksnes autori seisukohad ja komisjon ei vastuta väljaandes sisalduva teabe kasutamise eest.

Seisukohad, mida mõni üksikisik on käesolevas dokumendis esitanud, ei esinda alati agentuuri, selle liikmesriikide või komisjoni ametlikke seisukohti. Komisjon ei vastuta käesolevas dokumendis esitatud teabe kasutamise eest.

Toimetaja: Victoria Soriano, agentuuri töötaja

Dokumendist on lubatud esitada väljavõtteid, kui neile lisatakse selge viide allikale. Viide peaks olema esitatud järgmiselt: Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur, 2014. *Viis põhisõnumit kaasava hariduse kohta. Teooria rakendamine praktikas*. Odense, Taani: Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur

Parema juurdepääsetavuse huvides on raport esitatud 22 keeles ja täielikult töödeldavates elektroonilistes formaatides, mis on avaldatud agentuuri veebilehel www.european-agency.org

ISBN: 978-87-7110-521-6 (elektrooniline)

ISBN: 978-87-7110-499-8 (trükitud)

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2014

Sekretariaat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Brüsseli esindus
Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tel: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

SISUKORD

PREAMBUL	5
KOMMENTEERITUD KOKKUVÕTE	6
VÕIMALIKULT VARA	8
Sissejuhatus.....	8
Varajane sekkumine.....	8
Varajane avastamine ja hindamine	9
Varajane tugi	9
Ülemineku planeerimine	10
KAASAV HARIDUS TOOB KÕIGILE KASU	11
Sissejuhatus.....	11
Kaasav haridus kõigi õpilaste saavutusi suurendava lähenemisena	12
„See, mis on hea hariduslike erivajadustega õpilastele, on hea kõigile õpilastele” ..	13
Edusammude seire	14
VÄGA HEA VÄLJAÕPPEGA PROFESSIONAALID	16
Sissejuhatus.....	16
Põhi- ja täienduskoolitus.....	16
Kaasava õpetaja ja teiste professionaalide pädevusmudel.....	17
Värbamisega seotud lähenemised	17
Positiivsed hoiakud	18
Võrgustikutöö ja koordineerimine	18
TUGISÜSTEEMID JA RAHASTAMISMEHHAANISMID	20
Sissejuhatus.....	20
Tugisüsteemid ja rahastamismehhanismid.....	20
<i>Varajane märkamine ja sekkumine</i>	21
<i>Kaasav haridus ja klassitöö</i>	22
<i>Kutseharidus ja koolitus</i>	22
<i>Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT)</i>	23
USALDUSVÄÄRSED ANDMED	25

Sissejuhatus.....	25
Õppijate õiguste seire.....	26
Kaasava hariduse süsteemide tõhususe seire.....	28
VAADE TULEVIKKU	31
KIRJANDUS.....	32

PREAMBUL

2013. aasta novembris korraldas Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur (agentuur) rahvusvahelise konverentsi, mis aitas algatada avaliku arutelu kaasava hariduse teemal. Arutelus osalesid kõik asjaomased osapooled: otsuste langetajad, teadlased ja praktikud ning ka puuetega inimesed ja nende perekonnad.

Kaasavast haridusest kõneldes tuleb rääkida erinevustest: kuidas tulla toime erinevustega koolides, klassiruumides ja õppekavas üldiselt. Praegu ei arutleta enam selle üle, mis on kaasamine ja milleks seda vaja on, vaid peamine küsimus on, kuidas seda saavutada. Konverentsil käsitletud põhiprobleemid olid järgmised: kuidas teha riiklikul tasandil edusamme, kuidas rakendada õigeid poliitikameetmeid nii regionaalsel kui ka kohalikul tasandil ning millised on õpetajate võimalused klassiruumis kõige paremini erinevustega toime tulla.

See dokument hõlmab viit põhisõnumit, mille agentuur konverentsil esitas ja mida rühmades arutati. Konverentsil osalejail paluti täiendada ja arutada järgmist viit põhisõnumit.

- *Võimalikult vara*: varajase avastamise ja sekkumise ning ennetavate meetmete positiivne mõju.
- *Kaasav haridus toob kõigile kasu*: kaasava hariduse positiivne hariduslik ja sotsiaalne mõju.
- *Väga hea väljaõppega professionaalid*: väga hea väljaõppega professionaalide, iseäranis õpetajate olulisus.
- *Tugisüsteemid ja rahastamismehhanismid*: vajadus korralike tugisüsteemide ja nendega seotud rahastamismehhanismide järele.
- *Usaldusväärsed andmed*: andmete ning nende kasutamisega seotud hüvede ja piirangute oluline roll.

Need põhisõnumid võtavad kokku olulise osa agentuuri viimasel aastakümnel tehtud tööst ning puudutavad kaasava hariduse seisukohast asjakohaseid probleeme.

Agentuur soovib tänada kõiki konverentsil osalenuid sellesse olulisse arutellu panustamise ja sellele pühendumise eest.

Per Ch Gunnvall

Juhataja

Cor J.W. Meijer

Direktor

KOMMENTEERITUD KOKKUVÕTE

Rahvusvaheline konverents oli kasulik platvorm kaasava hariduse üle mõtisklemiseks ja erinevatest vaatepunktidest arutlemiseks, kaasates kõiki asjaomaseid osapooli.

Konverentsil käsitleti järgmisi põhilisi probleeme: kuidas toetada õppijaid, õpetajaid ja perekondi, kuidas erinevustest hariduse vallas kasu saada, kuidas õigeid meetmeid rakendada ning kuidas kõige paremini investeerida.

Agentuur tõstis esile viis põhisõnumit, mille üle põhjalikult arutleti ning mille tagajärjel kerkisid esile uued arvamused ja tegevused.

Konverentsil osalejad esitasid mitu põhisõnumitega seotud mõtet ja tegevusettepanekut.

- *Võimalikult vara*: kõigil lastel on õigus saada vajalikku tuge nii kiiresti kui võimalik ning alati, kui seda on vaja. See eeldab teenuse osutajate tegevuse koordineerimist ja koostööd, mida juhib üks asjaomastest teenuse osutajatest. Asjaga seotud osapooled peavad omavahel tihedalt suhtlema ning üksteisest aru saama ja üksteisega teavet jagama. Kõige olulisem osapool on lapsevanemad.
- *Kaasav haridus toob kõigile kasu*: kaasava hariduse eesmärk on pakkuda kõigile õppijatele kvaliteetset haridust. Kaasava hariduse pakkumiseks on vaja kogukonna tuge alates otsuste langetajatest kuni lõppkasutajateni (õppijad ja nende perekonnad). Tuleb teha koostööd kõikidel tasemetel ning kõigil osapooltel peab olema nägemus pikaajalistest tulemustest ja sellest, millist tüüpi noori kool ja kogukond n-ö toodavad. On vaja muuta terminoloogiat, suhtumist ja väärtushinnanguid, et need peegeldaksid mitmekesisuse ja võrdse osaluse lisaväärtust.
- *Väga hea väljaõppega professionaalid*: selleks et õpetajaid ja teisi haridustöötajaid kaasamiseks ette valmistada, tuleb kõigis koolituse aspektides (koolitusprogrammides, igapäevases praktikas, värbamises, rahastamises jms) muudatusi teha. Järgmine õpetajate ja haridustöötajate põlvkond peab olema valmis kõiki õppijaid õpetama/koolitama, seega tuleb neid koolitada mitte üksnes pädevusi, vaid ka eetilisi väärtusi silmas pidades.
- *Tugisüsteemid ja rahastamismehhanismid*: parimaid rahastamise näitajaid ei ole võimalik saavutada rahaga, vaid tõhususe ja saavutuste mõõtmise teel. On oluline mõelda tulemustele ning siduda need tulemuste saavutamiseks tehtud jõupingutustega. See hõlmab süsteemide tõhususe jälgimist ja mõõtmist, et investeerida raha edukatesse lähenemistesse. Ergutusstruktuurid peavad tagama täiendava rahalise toetuse, kui õppijad viiakse kaasavasse keskkonda, ning tulemuste (mitte ainult akadeemiliste) tähtsustamise.

- *Usaldusväärased andmed*: tähenduslike kvaliteetsete andmete kogumine nõuab süsteemset lähenemist õppija, paigutuse, õpetaja ja rahastamisega seotud probleemidele. Õppija paigutusega seotud andmed on kasulik ja vajalik lähtepunkt, kuid neid tuleb täiendada selgete andmetega süsteemi tulemuste ja mõjude kohta. Õppija tulemusi ehk kaasava hariduse mõju puudutavaid andmeid on palju keerulisem koguda ning need on sageli riikide andmekogudest puudu.

Arutelude põhitulemused võib kokku võtta järgmiselt: kaasava hariduse planeerimine ja rakendamine on protsess, mis puudutab kogu haridussüsteemi ja kõiki õppijaid, õigus ja kvaliteet käivad käsikäes ning kaasavat haridust tuleb käsitleda areneva mõistena, mille puhul on järjest olulisemad mitmekesisuse ja demokraatiaga seotud probleemid.

VÕIMALIKULT VARA

Sissejuhatus

Põhimõte „võimalikult vara” puudutab esmajoones sekkumist lapse varajases eluetapis. See hõlmab ka muid asjaomaseid elemente, nagu kohene sekkumine vajaduse avastamise korral, varajane hindamine, võimalikult vara vajaliku toe pakkumine ning ühest haridustase järgmisse ja koolist tööellu ülemineku ettevalmistamine ja planeerimine.

Agentuuri projektides pole koolist väljalangevuse määra vähenemist küll analüüsitud, kuid selle määra vähendamiseks on vaja varajast avastamist ning varajast ja tõhusat tuge puudutavaid häid poliitikaid ja praktikaid.

Varajane sekkumine

Agentuuri 2011. aastal korraldatud Euroopa Parlamendi istungil rõhutasid noored järgmist: „Kaasamine algab lasteaias” (Euroopa Agentuur, 2012a, lk 14), „Inimeste mitmekesisus on positiivne; sellist hoiakut on tähtis kujundada algusest peale, töötada lastega, et uus põlvkond oleks edumeelsem” (ibid., lk 29).

Agentuuri 2010. aasta raportis *Varajane märkamine ja sekkumine – edusammud ja arengusuunad 2005–2010* on varajast märkamist ja sekkumist defineeritud järgmiselt:

imikutele ja väikelastele ning nende peredele mõeldud teenuste/tingimuste kogum, mida pakutakse perede palvel ja mis hõlmab kõiki lapse erivajadusega seotud tegevusi, mis kindlustavad ja tõhustavad lapse arengut, tugevdavad pere pädevusi ja edendavad lapse ja pere sotsiaalset kaasatust (Euroopa Agentuur, 2010, lk 7).

Varajase märkamise ja sekkumise suhtes oluliste elementide hulgast tuleb esile tõsta kättesaadavust:

varajase sekkumise eesmärgiks on kõikjal põhimõte, et kõikide tuge vajavate laste ja peredeni tuleks jõuda võimalikult varakult. Kõik riigid peavad seda oluliseks, et tasandada teenuste kättesaadavuse erinevusi linnade ja maapiirkondade vahel ning tagada kõigile tuge vajavatele lastele ja peredele sama teenuste kvaliteet (ibid., lk 7–8).

Varajast märkamist ja sekkumist käsitleti ka projektis *Mitmekultuuriline mitmekesisus ja hariduslikud erivajadused*:

õpetajad ja ka tugikeskuse spetsialistid väljendasid selgeid prioriteete. Need olid järgmised: varajase märkamise ja sekkumise olulisus, vanematega tehtava töö vajadus ja tähtsus [muuhulgas] (Euroopa Agentuur, 2009a, lk 55).

Varajane avastamine ja hindamine

Agentuuri raportis *Hindamine kaasavas keskkonnas: poliitika ja praktika võtmeküsimused* on seda olulist aspekti põhjalikult kirjeldatud. Raportis on kirjas järgmine teave:

oletatavate hariduslike erivajadustega õpilaste esmasel hindamisel võib olla kaks otstarvet:

- *haridusvajaduste väljaselgitamine, mis on seotud ametliku otsusega „tunnustada“ õpilase hariduslike erivajadusi, mis nõuavad lisaressursse tema õppe toetamiseks;*
- *info õppeprogrammide jaoks, mille puhul hindamine keskendub õpilase tugevatele ja nõrkadele külgedele hariduskogemuse eri valdkondades. Sellist infot kasutatakse sageli individuaalse õppekava (IÕK) või muude meetmete lähtekohana – tegu ei ole ühekordse alushindamisega (Watkins, 2007, lk 22).*

„Multidistiplinaarsed meeskonnad viivad esmast vajaduste kindlakstegemist läbi koos tavakooli klassiõpetajate, vanemate ja õpilastega kui võrdsete partneritega hindamisprotsessis“ (ibid., lk 38).

Agentuuri raportis *Mitmekultuuriline mitmekesisus ja eripedagoogika* (2009a) ja raporti *Kaasava hariduspoliitika rakendamise seire (MIPIE)* (2011a) tulemustes tõsteti esile varajase hindamise ja selle järel tarvitavate varajase sekkumise meetmete olulisust.

Varajane tugi

Enamik agentuuri raporteid viitavad varajase toe tähtsusele ja kasule.

Projektis *Kaasav haridus ja klassitöö* mainitakse järgmist.

Õpilastele osalise ajaga eritingimuste pakkumisel kasutatavad kriteeriumid peavad vastama järgmistele nõuetele: (1) olema võimalikult varajased; (2) võimalikult paindlikud (kui üks lähenemine ei toimi, tuleb valida teine); (3) võimalikult „kerged“ (negatiivsete mõjudeta); (4) võimalikult lähedased (ja seega tavakoolis ja tavaklassis eelistatavad) ning (5) võimalikult lühiajalised (Euroopa Agentuur, 2003, lk 16).

Raportis *Kaasamist toetav õpetajaharidus Euroopas – probleemid ja võimalused* on kirjas järgmine teave:

alusharidusse ja üha kaasavamasse haridussüsteemi panustamine võimaldab tõenäoliselt tõhusamat ressursikasutust kui lühiajalised algatused „ühiskonnas

---

valitsevate lõhede vähendamiseks” või teatavate marginaliseeritud rühmade toetamiseks (Euroopa Agentuur, 2011b, lk 77).

Ülemineku planeerimine

Agentuuri projektid, mis käsitlevad üleminekut, keskenduvad vajadusele luua varakult plaan ühest kooliastmest järgmisse astmesse ja koolist tööellu siirdumiseks (2002a, 2002b, 2006 ja 2013).

Raportis *Üleminek koolist tööellu. Juhtpõhimõtted ja soovitused poliitika-kujundajatele* rõhutatakse, et riigid peavad „tagama, et õpilasele luuakse koolis õppimise ajal üleminekuplaanid piisavalt varakult, mitte alles kohustusliku hariduse omandamise järel” (Euroopa Agentuur, 2002a, lk 5).

Agentuuri projektis *Individaalsed üleminekukavad* väljatöötatud raamistikust lähtudes ilmneb alljärgnev:

Üleminek tööellu on osa pikast ja komplekssest protsessist, mis hõlmab kõiki inimese eluetappe ja mida tuleb kõige sobivamal moel juhtida. Eduka üldise üleminekuprotsessi lõppeesmärgid on „hea elu kõigile” ja „hea töö kõigile”. Hariduse tüübid, koolid või teised haridusasutused ei tohiks selle protsessi kulgu segada või takistada (Euroopa Agentuur, 2006, lk 8).

Kokkuvõtteks – varajase sekkumise peamine eesmärk on pakkuda tähendusrikkaid ja positiivseid tegevusi lapse varajase arengu, perekonna kaasamise, elukvaliteedi, sotsiaalse kaasatuse ja ühiskonna rikastamise soodustamiseks. Tuleb meeles pidada, et tugiteenused on mõne jaoks hädavajalikud, kuid samas kõigile kasulikud. Kõigil lastel on õigus saada tuge alati, kui seda on vaja. See eeldab koordineeritud lähenemist kõikidel haridustasemetel ning kõigi osapoolte tõhusat koostööd.

KAASAV HARIDUS TOOB KÕIGILE KASU

Sissejuhatus

Euroopas ja rahvusvahelisel tasemel jõutakse üha suuremale veendumusele, et tuleb liikuda kaasava poliitika ja praktika suunas. Euroopa Liidu Ministrite Nõukogu *järeldused hariduse ja koolituse sotsiaalse mõõtmekohta* sisaldavad punkti, mille kohaselt „kõik õppurid saavad kasu sellest, kui tavalises keskkonnas luuakse vajalikud tingimused erivajadusega õpilaste edukaks kaasamiseks” (Euroopa Liidu Nõukogu, 2010, lk 5).

Euroopa Ühenduste Komisjoni rände ja liikuvuse rohelises raamatus rõhutatakse järgmist:

koolidel on keskne osa osalusühiskonna kujundamises, kuna peamiselt seal on sisserändetaustaga ja vastuvõtva maa noortel võimalik üksteisega tutvuda ja panna alus vastastikusele austusele ... keeleline ja kultuuriline mitmekesisus võib osutada koolidele väärtuslikuks ressursiks (Euroopa Ühenduste Komisjon, 2008, lk 1).

Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon (UNESCO) (2009) ütleb selgelt, et kaasav haridus on õigluse ning seega kvaliteedi küsimus, mis mõjutab kõiki õpilasi. Esile tõstetakse kolme kaasava haridusega seotud ettepanekut: kaasamine ja kvaliteet on vastastikused, juurdepääs ja kvaliteet on tihedalt seotud ja toetavad teineteist ning kvaliteedil ja õiglusel on kaasava hariduse tagamisel keskne koht.

Sellele küsimusele keskenduvad ka mitu agentuuri projekti. Konverentsi *Kõigi õppijate saavutuste tõstmine (RA4AL)* (Euroopa Agentuur, 2012c) raport rõhutab, et kaasamise definitsiooni ümbritsevad probleemid on üha olulisemaks muutunud, kuid tundub, et järjest enam nõustutakse vajadusega õigustel põhineva lähenemise järele, mis arendaks õiglust, sh sotsiaalset õiglust, ning toetaks mittediskrimineeriva ühiskonna loomist. Seega on kaasamise teemal peetud arutelu laienenud – hariduslike erivajadustega laste tavakoolidesse üleviimisele keskendumise asemel on nüüd eesmärgiks pakkuda väga kvaliteetset haridust ja sellest saadavat kasu kõigile õpilastele.

Kuna üha enam riike liigub kaasava hariduse laiema definitsiooni suunas, käsitatakse mitmekesisust mis tahes õpilaste rühmas „loomulikuna” ning kaasavat haridust võib pidada vahendiks, mis aitab suurendada saavutusi **kõigi** õpilaste kohalolu (haridusele juurdepääsu), osaluse (õppekvaliteedi) ja saavutuste (õppeprotsesside ja -tulemuste) kaudu.

Agentuuri töö *Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel* (Euroopa Agentuur, 2009b) rõhutab õpilasekeskse/personaliseeritud õppe lähenemisi, õppimist toetavat õpetaja hindamist ning koostööd lapsevanemate ja perekondadega. Need on kõigi õpilaste jaoks hariduse kvaliteedi parandamise võtmetegurid.

Kaasav haridus kõigi õpilaste saavutusi suurendava lähenemisena

Wilkinson ja Pickett märgivad, et „suurem võrdsus ja kogu elanikkonna heaolu suurendamine on samuti riiklike saavutusstandardite võtmetegur” (2010, lk 29). Nad rõhutavad järgmist:

kui riik soovib, et kooliõpilaste haridusalaste saavutuste keskmine tase oleks kõrgem, tuleb tegeleda ebavõrdsuse probleemiga, mis tekitab haridusalastes saavutustes järsema sotsiaalse kalde (ibid., lk 30).

Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD, 2011) võitleb ettekujutuse vastu, mille kohaselt võib kõigi õpilaste kaasamine paremate saavutuste seisukohast kuidagi kahjulik olla, ning näitab, et madalaimate tulemustega õpilaste olukorra parandamine ei pea toimuma paremate tulemustega õpilaste arvelt. UNESCO raporti *Learning Divides* [Õppimine eraldab] (Willms, 2006) leiud tõestavad ka, et head õppetulemused ja õiglus on omavahel tihedalt seotud ning riikides, kus saavutatakse parimaid tulemusi, suurenevad tihtipeale kõigi õpilaste saavutused (Euroopa Agentuur, 2012d).

Agentuuri raporti RA4AL kohaselt

leidsid Farrell et al. (2007) ... väikese hulga uurimusi, millest selgus, et hariduslike erivajadustega õpilaste tavakoolidesse panek ei halvenda oluliselt kõigi laste akadeemilisi saavutusi, käitumist ja hoiakuid. Evidence for Policy and Practice Initiative (EPPI) (Kalambouka et al., 2005) leidis süsteemses kirjanduse ülevaates ka seda, et erivajadustega õpilaste tavakoolidesse võtmine ei avalda üldiselt hariduslike erivajadusteta õpilastele negatiivset mõju (Euroopa Agentuur, 2012d, lk 8).

Mitu uurimust kirjeldavad kaasamise kasulikkust puueteta õpilastele. Kasutegurid on järgmised:

individuaalsete erinevuste ja mitmekesisuse suurem hindamine ja aktsepteerimine, austus kõigi inimeste vastu, ettevalmistus täiskasvanueluks kaasavas ühiskonnas ning võimalused õppida ära tegevusi praktiseerimise ja teiste õpetamise teel. Neist mõjudest on kirjutatud ka hiljutistes uurimustes, nt Bennett ja Gallagher (2012) (Euroopa Agentuur, 2012d, lk 8).

Puuetega õpilaste kaasava paigutuse positiivsest mõjust on räägitud uurimustes, nagu MacArthur et al. (2005) ja de Graaf et al. (2011). See hõlmab

sotsiaalsete suhete ja võrkude paranemist, eakaaslastest eeskujusid, suuremaid saavutusi, kõrgemaid ootusi, suuremat koostööd kooli personali hulgas ja perede paremat kogukonda integreerimist (Euroopa Agentuur, 2012d, lk 8).

Lisaks sellele võib kasutegurite hulka kuuluda juurdepääs enamatele õppekavaga seotud võimalustele ning saavutuste tunnustamine ja akrediteerimine.

Tuleb mõelda õppimiskohtade parema organiseerimise ja selliste täiendavate võimaluste pakkumise peale, mis võimaldavad õpilastel avastada oma andeid akadeemilisest õppest väljapoole jäävates valdkondades (ibid., lk 25).

Chapman et al. (2011) uurimus keskendus järgmisele:

hariduslike erivajaduste/puuetega õpilaste saavutusi edendav juhtimine. Uurimuses leiti, et erinevate õpilasterühmade olemasolu võib õigetes korralduslikes tingimustes stimuleerida koostööd ning soodustada uuenduslike õpetamisviiside kasutamist õpilasterühmade puhul, kelleni on keeruline jõuda (Euroopa Agentuur, 2012d, lk 21).

„See, mis on hea hariduslike erivajadustega õpilastele, on hea kõigile õpilastele”

Seda agentuuri väljaandes *Kaasav haridus ja klassitöö* (Euroopa Agentuur, 2003, lk 33) sisalduvat lauset on pärast väljaande avaldamist sageli agentuuri töös korratud.

Näiteks samas uurimuses tõsteti esile järgmist:

eakaaslaste juhendamine või koosõppimine on tõhus õppimise ja õpilaste arengu kognitiivsest ja afektiivsest (sotsioemotsionaalsest) seisukohast. Õpilased, kes aitavad üksteist, eriti paindlikes ja hästi läbimõeldud rühmades, saavad koosõppimisest suurt kasu (ibid., lk 23).

Agentuuri töös kaasava praktika kohta vanemas kooliastmes 2005. aastal rõhutati järgmist:

kõik õpilased, sh erivajadustega õpilased, jõuavad õppetöö süstemaatilise jälgimise, hindamise, kavandamise ja õigete hinnangute andmise korral edasi (Euroopa Agentuur, 2005, lk 8)

ning järgmist:

koosõppimine on kasulik kõigile õpilastele: õpilasel, kes annab kaaslasele selgitusi, kinnistub teave paremini ja kauemaks, ning õpilasega, kes õpib, tegeleb eakaaslane, kelle teadmiste tase on üksnes veidi kõrgem tema enda omast (ibid., lk 18–19).

Raportis *RA4AL* on kirjas järgmine teave:

---

süsteem, mis võimaldab õpilastel erinevaid teid pidi ühise eesmärgi poole liikuda, kasutades sealjuures erinevaid õppimise ja hindamise viise, peab olema kaasavam ja suurendama kõikide õpilaste saavutusi (Euroopa Agentuur, 2012d, lk 25).

Agentuuri töös *Hindamine kaasavas keskkonnas* on kirjas, et nii õppimis- kui ka hindamisprotsessi on tarvis kaasata kõik õppijad ja lapsevanemad/perekonnad (Watkins, 2007).

Sama raport osutab asjaolule, et diferentseerimisprotsess vajab hoolikat kaalumist. Kuigi seda võidakse seostada ka individualiseerimise ja personaliseerimisega ning käsitada spetsiifilisematele individuaalsete või rühma vajadustele vastamise viisina, jääb see sageli õpetaja- mitte õpilasekeskseks. Personaliseerimine peab algama kõigi õpilaste vajadustest ja huvidest.

Agentuuri hiljutises projektis *i-access* [i-juurdepääs] märgitakse, et tehniliste abivahendite ehk tugitehnoloogia kasu ilmneb sageli suure hulga kasutajate jaoks. „Juurdepääsetavusest on kasu puuetega ja/või hariduslike erivajadustega kasutajatel ning sageli kõigil kasutajatel” (Euroopa Agentuur, 2012e, lk 22).

Puuetega ja puueteta noorte seisukohad, mis on toodud väljaandes *Noorte vaated kaasavale haridusele*, võtavad selgelt kokku kaasava hariduse kasulikkuse kõigi õpilaste jaoks. Nagu üks noor õppur ütles: „Kaasav haridus tähendab haridust kõigile lastele. Tavakoolid peavad olema kodu lähedal. Kodukool annab võimaluse kohtuda oma kogukonna inimestega” (Euroopa Agentuur, 2012a, lk 11). Teised lisasid: „Erivajadustega ja erivajadusteta õpilased saavad õppida üksteiselt ning vahetada teadmisi”; „Kaasav haridus on hea kõigile. Tähtis on mõista, et koos olemine ja õppimine toob kasu kõigile õpilastele”; „Kaasav haridus aitab tavalistel lastel sallivamaks muutuda ja avaramalt mõelda” (ibid., lk 22).

Edusammude seire

Kuna kaasav haridus on laienenud ja selle eesmärk on pakkuda kõigile õpilastele kvaliteetset haridust, tuleb leida uusi viise edusammude seireks. Agentuuri töös indikaatorite kohta ja raportis *MIPIE* (2011a) on öeldud, et kooli tasemel andmekogumisel võiks arvesse võtta selliseid tegureid, mis mõjutavad koolide vastuvõtustrateegiade kvaliteeti, nagu: mittediskrimineerivad vastuvõttureeglid ja poliitikad, poliitikad ja strateegiad, mis aitavad õpilastel vajadusi avalikustada, selge kiusamisvastase poliitilise seisukoha olemasolu, olemasolevate praktikakoodeksite rakendamine kaasavas hariduses, personali koolitusseansid, kus käsitletakse vastuvõtmisega seotud probleeme ja koolis meeldiva õhustiku loomist, lugupidav koostöö õpilaste ja perekondadega, strateegiad, mis aitavad õpilastel ja perekondadel aktiivselt koolielus ja klassitöös osaleda, ning teabe, nõustamise ja nõustamisstrateegiade kättesaadavus ja nende mõju õpilastele.

Kokkuvõttes on laiema kaasamisteemalise arutelu eesmärk pakkuda väga kvaliteetset haridust ja sellest saadavat kasu kõigile õpilastele. Head õppetulemused ja õigus on omavahel tihedalt seotud.

Haridussüsteem on keeruline ja killustunud ning praegu ei mõelda kaasavast haridusest ühtmoodi. Üldiselt leiavad koolide direktorid ja juhid, kes püüavad isoleeritud olukordades muudatusi teha, vähe tuge. Mitmekesisus suureneb kogu süsteemis, kuid varasemad traditsioonid takistavad tegutsemist. Koolide võimekust tuleb arendada kontekstiteadlikkuse, korrespondentsi (seadusandjate ja poliitikategijate/praktikute vahel), kontseptuaalse selguse ning kõikide osapoolte pideva toetamise kaudu, julgustades koole probleeme ennetama, selle asemel et neid hiljem lahendada. Kõikide õpilaste tundmaõppimisel ja varajasel sekkumisel saavad kõik õpilased tavahariduse osana kvaliteetset abi.

VÄGA HEA VÄLJAÕPPEGA PROFESSIONAALID

Sissejuhatus

Põhimõte „väga hea väljaõppega professionaalid“ puudutab probleeme, mis on seotud põhi- ja täienduskoolituse, pädevusmudeli, väärtuste ja õpetajate pädevusega, tõhusate lähenemistega värbamisele ja hoiakutele ning kõigi professionaalide võrgustikutöö ja koordineerimisega.

Agentuuri 2011. aastal korraldatud Euroopa Parlamendi istungil osalenud noored rõhutasid järgmist:

Kaasav haridus algab õpetajate teadlikkusest ja õpetajakoolitusest ... Õpetajad peavad teadvustama, millised on kellegi vajadused, ning pakkuma õpilasele võimalusi eesmärkide edukaks täitmiseks. Me kõik oleme milleski andekad – koos moodustame parema töökogukonna (Euroopa Agentuur, 2012a, lk 12).

Põhi- ja täienduskoolitus

Õpetajate ja teiste professionaalide õiget põhi- ja täienduskoolitust võib pidada kaasavate praktikate eduka rakendamise võtmeteguriteks. Agentuuri raportis *Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel – soovitused praktikutele* on rõhutatud järgmist:

kõik õpetajad peaksid omandama oskused, et tulla toime kõigi õppijate erinevate vajadustega. Õpetajatele tuleks esma- ja jätkuõppes anda oskused, teadmised ja mõistmine, mis annaks neile kindluse, et nad saavad tõhusalt hakkama õppijate erinevate vajadustega (Euroopa Agentuur, 2011c, lk 15).

Agentuuri raport *Kaasamist toetav õpetajakoolitus Euroopas – probleemid ja võimalused* käsitleb õpetajate põhiõppe struktuuri. Selles on kirjas järgmine teave:

üks olulisemaid prioriteete õpetajakoolituses ... on vajadus vaadata üle esmakoolituse süsteem ning ühendada tava- ja eripedagoogide koolitus. Üha enam teadvustatakse õpetajate muutunud rolli ja rõhutatakse, et õpetajate ettevalmistust oma töö tegemiseks ja ülesannete täitmiseks on vaja märkimisväärselt muuta (Euroopa Agentuur, 2011b, lk 18).

Lisaks rõhutatakse raportis järgmist:

õpetajakoolituse õppejõud täidavad kõrgetasemeliste õpetajate ettevalmistamisel võtmerolli; ometi ei ole paljudes Euroopa riikides selgeid nõudeid selles osas, millised peavad olema õpetajakoolituse õppejõudude pädevused või kuidas õppejõude tuleks valida või koolitada (ibid., lk 63).

Kaasava õpetaja ja teiste professionaalide pädevusmudel

Agentuuri projekti *Kaasamist toetav õpetajakoolitus* raames on loodud juhend *Kaasava õpetaja pädevusmudel ja selle rakendamine* (Euroopa Agentuur, 2012b), mis aitab kõikide õpetajate jaoks õpetajate põhiõppe programme luua ja rakendada. See tuvastab tuumikväärtuste raamistiku ja põhipädevused, mis kehtivad mis tahes õpetajate põhiõppe programmi puhul, et valmistada kõiki õpetajaid ette kaasava hariduse valdkonnas töötamiseks ja võtta arvesse kõiki mitmekesisuse vorme.

Tuumikväärtuste raamistik ja põhipädevused hõlmavad järgmist:

Õppijate mitmekesisuse väärtustamine – õppijate erinevus on ressurs, mis rikastab haridust. Selle tuumikväärtusega seotud põhipädevused: kaasava hariduse käsitusviis, õppijate erinevuste aktsepteerimine.

Kõigi õppijate toetamine – õpetajad eeldavad kõigilt õppijatelt head edasijõudmist. Selle tuumikväärtusega seotud põhipädevused: kõigi õppijate akadeemilise, praktilise, sotsiaalse ja emotsionaalse õppimise edendamine, heterogeensetes klassides tõhusad õpetamiseetodid.

Koostöö – koostöö ja meeskonnatöö on väga olulised kõigi õpetajate jaoks. Selle tuumikväärtusega seotud põhipädevused: töö vanemate ja teiste pereliikmetega, töö koos teiste haridusvaldkonna spetsialistidega.

Isiklik professionaalne areng – õpetamine on ühtlasi ka õppimine ning õpetajad vastutavad pideva enesetäiendamise eest (elukestev õpe). Selle tuumikväärtusega seotud põhipädevused: oma töö analüüsimine ja tagasisidestamine, õpetaja esmakoolituses omandatud eri- ja kutsealase pädevuse pidev täiendamine (ibid., lk 7).

Värbamisega seotud lähenemised

Tõhusaid värbamisega seotud lähenemisi ning õpetajate ja teiste professionaalide edukamat tööl hoidmist on mainitud mitmes agentuuri projektis võtmeteguritena. Agentuuri raport *Kaasamist toetav õpetajakoolitus Euroopas – probleemid ja võimalused* toob esile järgmist:

samaaegselt tuleks otsida tõhusaid viise õpetajakandidaatide leidmiseks ja õpetajate tööl hoidmiseks ning erineva taustaga, sh puuetega õpetajate arvu suurendamiseks (Euroopa Agentuur, 2011b, lk 71).

Projekti raportis mainitakse järgmist:

mõnedes riikides on kasutusel sisseastumistestid, kuid Menter et al. (2010) hiljutised uurimistulemused näitavad, et tõhusal õpetamisel on mitu mõõdet, mida ei saa usaldusväärselt ennustada akadeemilise võimekuse testide abil. Seda järeldust toetavad kindlasti projekti raames koostatud teaduskirjanduse

---

ülevaade ja riikide raportid – mõlemad osutavad lisaks teadmistele ja oskustele hoiakute, väärtuste ja uskumuste tähtsusele kaasavate tööviiside arendamisel. Väärtusi ja hoiakuid koos eeldustega, mis toetavad vajalike pädevuste arengut, on keeruline kindlaks teha isegi intervjuude abil ning õpetajakandidaatide valikumeetodeid tuleks täiendavalt uurida (Euroopa Agentuur, 2011b, lk 19–20).

Positiivsed hoiakud

Enamikus agentuuri projektides on õpetajate ja teiste professionaalide positiivsed hoiakud võtmetähtsusega elemendina esile tõstetud. Agentuuri raportis *Kaasav haridus ja klassitöö* on kirjas järgmine teave:

kaasamine oleneb loomulikult suuresti õpetajate hoiakutest erivajadustega õpilaste suhtes, arvamusest erinevuste kohta klassis ning soovist nende erinevustega tõhusalt tegeleda. Üldiselt on õpetajate hoiak toodud välja otsustava tegurina koolide kaasavamaks muutmises (Euroopa Agentuur, 2003, lk 12).

Sellega sarnaselt tõstab agentuuri raport *Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel – soovitused praktikutele* esile positiivsete hoiakute olulisuse. Selles on kirjas järgmine teave:

kõigil õpetajatel peaksid olema positiivsed hoiakud kõigi õppijate suhtes ning nad peaksid tegema kolleegidega koostööd. Kõik õpetajad peaksid käsitama mitmekesisust tugevusena ning pideva enesetäiendamise stiimulina (Euroopa Agentuur, 2011c, lk 14).

Agentuuri raportis *Hindamine kaasavas keskkonnas: poliitika ja praktika võtmeküsimused* on mainitud järgmist:

tavaklasside õpetajate hoiakud kaasamise, hindamise ja seeläbi kaasava hindamise suhtes on elulise tähtsusega. Positiivseid hoiakuid saab soodustada, pakkudes asjakohast koolitust, toetust ja vahendeid ning levitades praktilisi eduka kaasamise kogemusi. Selliste kogemuste saamine on hädavajalik, et õpetajatel kujuneksid vajalikud positiivsed hoiakud (Watkins, 2007, lk 51).

Võrgustikutöö ja koordineerimine

Kõik agentuuri raportid viitavad professionaalide koostöö ja koordineerimise ning kohaliku omavalitsuse valdkonnaüleste teenuste tõhusale rollile. Üks tähelepanuväärne näide on agentuuri raport *Kaasamist toetav õpetajakoolitus – kaasava õpetaja pädevusmudel ja selle rakendamine (TE4I)*, mis tõstab esile järgmist:

kaasava hariduse elluviimist tuleks käsitada kollektiivse ülesandena, milles igal sidusrühmal on oma roll ja vastutus. Klassiõpetajad vajavad oma rolli täitmiseks tuge, sh süsteemi, mis soodustab suhtlust ja meeskonnatööd mitmesuguste spetsialistidega (ka nendega, kes töötavad kõrgkoolis), ning pideva erialase enesetäiendamise võimalusi (Euroopa Agentuur, 2012b, lk 23).

Agentuuri väljaandes *Kaasav haridus ja klassitöö vanemates kooliastmetes* on kaasava praktika tõhusa rakendamise võtmeteguritena nimetatud koosõpetamise ja koostöös probleemi lahendamise küsimusi. Projektis on kirjas järgmine teave: „Õpetajad vajavad tuge ja peavad olema võimelised tegema koostööd kolleegidega oma koolist ja asjatundjatega väljastpoolt kooli” (Euroopa Agentuur, 2005, lk 6).

Kokkuvõtteks:

kaasav haridus hõlmab süsteemset muutust, mis eeldab õpetajate ja teiste haridusega seotud professionaalide väljaõppe muutmist mitte üksnes pädevuste, vaid ka eetiliste väärtuste seisukohast.

Väga hea väljaõppega professionaale puudutavad põhiaspektid võib kokku võtta hulga indikaatoritega kaasava haridusega seotud seadusandluse vallas, mis on loodud ja esitatud agentuuri projektis *Indikaatorid – kaasava hariduse edendamiseks Euroopas*.

Õpetajate põhi- ja täienduskoolitus hõlmab eripedagoogika või kaasamisega seotud teemasid.

Õpetajaid ja muid töötajaid toetatakse nende kaasamisalaste teadmiste, oskuste ja hoiakute arendamisel, et nad oleksid valmis õpetama tavakoolis kõiki õpilasi.

Õpetajate pedagoogiliste oskuste arendamiseks on saadaval kursusi ja erialase arengu võimalusi.

Õpetajad kavandavad, teevad ja analüüsivad oma tööd koostöös.

Ette on nähtud ressursid erialaseks enesetäiendamiseks, et tulla toime hariduslike erivajadustega kaasavas keskkonnas (Kyriazopoulou ja Weber, 2009, lk 28).

TUGISÜSTEEMID JA RAHASTAMISMEHCHANISMID

Sissejuhatus

2011. aasta novembris võõrustas Euroopa Agentuur Brüsselis Euroopa Parlamendis istungit. Kaheksakümmend kaheksa hariduslike erivajaduste ja/või puuetega või tervet noort, kes omandasid kesk- või kutseharidust, arutlesid selle üle, mida kaasav haridus nende jaoks tähendab. Mõned tulemused on otse seotud tingimusi ja rahastamist puudutavate probleemidega: „Kaasav haridus nõuab lisaaega ja -raha, kuid iga õpilane peab saama hariduse, mida ta soovib” (Euroopa Agentuur, 2012a, lk 13).

Füüsiline juurdepääs hoonetele on tähtis (liftid, automaatselt avanevad ukсед, õiges kõrguses lülitid jms) ... Kontrolltööde ja testide puhul on erivajadustega õpilastel vaja lisaaega ... Toimivad tugisüsteemid peavad olema kooli sees (ibid., lk 27).

Oluline on toetus koolivälistelt inimestelt, kes saavad tegutseda vahendajatena hariduslike erivajadustega õpilaste huvides. Mul oli õpetajaid, kes ei tahtnud kaasa aidata, et kaasav haridus minu ja teiste puhul tööle hakkaks; õpetajad peaksid aktsepteerima kõiki oma klassi õpilasi (ibid., lk 20).

Riigieelarve kärped annavad mõnede tugimeetmete osas juba tunda – nt abistajad on töö kaotanud. Koolid saavad tugimeetmeteks raha, aga see süsteem ei tööta, kui tavaõpetajad peavad pakkuma tuge, mille kohta neil ei ole aimugi, kuidas seda teha (ibid., lk 27).

Kaasavat haridust peetakse sageli kulukaks, aga üritades kokku hoida, maksame lõpuks ikka rohkem probleemide lahendamiseks. ... Isegi kui riigil ei ole palju võimalusi, tuleb kaasavat haridust arendada parimal võimalikul moel. Kaasav haridus on investering tulevikku. Me peame inimestesse panustama, nad on meie ainus ressurss (ibid., lk 24).

Tugisüsteemid ja rahastamismehhanismid

Tugisüsteemid ja rahastamismehhanismid hõlmavad kõiki õppetasemeid ja puudutavad seetõttu mitmesuguseid probleeme. Probleemi liigitamisest üksnes hariduse valdkonna probleemiks ei piisa.

Laste ja noorte haridustee ei saa olla edukas, kui nende põhilised tervise, sotsiaalse kuuluvuse ja emotsionaalse heaoluga seotud vajadused ei ole rahuldatud. See võib nõuda perede ja kogukonna tuge ning eeldada, et tervishoiu- ja sotsiaalteenuste osutajad teevad tervikliku lähenemisviisi huvides koostööd (Euroopa Agentuur, 2011c, lk 17–18).

On laialdaselt teada, et tõenditel põhinev poliitika on kaasava hariduse süsteemide pikaajalise arendamise jaoks ülioluline. Seda kinnitati juba 1999. aastal agentuuri töös *Eripedagoogika rahastamine*, milles väideti järgmist:

riikide hindamis- ja seireprotseduure võib parandada ka eripedagoogika raames. Esiteks on oluline tagada riigieelarvest pärineva raha tõhus ja efektiivne kulutamine ning seda stimuleerida. Teiseks tundub vajalik näidata haridussüsteemi klientidele (erivajadustega õpilastele ja nende vanematele) selgelt, et tavatingimustes omandatav haridus (sh kõik täiendavad abivahendid ja tugi) on piisavalt hea kvaliteediga (Euroopa Agentuur, 1999, lk 158).

Nii rahastamist kui ka tingimusi käsitleti mitmes teises agentuuri projektis. Seega näitasid järgmised seisukohad ja tulemused neid kaht probleemi agentuuri loodud projektidest tulenenud erinevatest vaatepunktidest.

Varajane märkamine ja sekkumine

„Euroopas valitseb tendents, et varajase märkamise ja sekkumise teenuseid osutatakse võimalikult lapse ja pere lähedal” (Euroopa Agentuur, 2010, lk 17), nt omavalitsuses.

Varajase märkamise ja sekkumise teenused peaksid olema kättesaadavad kõigile toetust vajavatele peredele ja väikelastele perede erinevast sotsiaal-majanduslikust taustast hoolimata. ... See eeldab, et riik peaks katma kõik avaliku sektori, valitsusväliste organisatsioonide, mittetulundusühingute jt poolt pakutavad varajase märkamise ja sekkumise teenustega seotud kulud, kui teenused vastavad riigi seatud kvaliteedistandarditele (ibid., lk 21–22).

Varajase sekkumise teenuseid rahastatakse tavaliselt riigieelarvest ja/või liidumaa/piirkonna ja/või kohaliku omavalitsuse eelarvest. Enamikul juhtudel kombineeritakse eespool nimetatud kolme haldustasandi, tervisekindlustussüsteemi ja mittetulundusühingute rahastust (ibid., lk 22).

Varajase märkamise ja sekkumise teenuste ja tingimuste parema koordineerimise soovitusel hõlmavad muuhulgas järgmist:

varajase märkamise ja sekkumisega on sageli seotud mitmed ametkonnad, aga igal juhul on tegu interdistsiplinaarse töövaldkonnaga. Poliitikakujundajad peavad sellega arvestama, kindlustades, et seadusandlust ja nõustamissüsteemi arendatakse tervishoiu-, haridus- ja sotsiaalasutuste koostöös ning et kõik piirkondlikke või kohalikke teenuseid käsitlevad teavituspõhised materjalid kannavad rohkem kui ühe ametkonna logo. Üksnes sel moel jõuab integreeritud töö mudel piirkondliku ja kohaliku tasandini (ibid., lk 42).

Kaasav haridus ja klassitöö

Klassis erinevustega tegelemise mudelite olemasolu ei olene ainult õpetajaga seotud teguritest, vaid ka sellest, kuidas koolid õppetingimusi korraldavad, ning muudest välistest teguritest.

See seisukoht pärineb agentuuri raportist *Kaasav haridus ja klassitöö* (Euroopa Agentuur, 2003, lk 8).

On selge, et hariduslike erivajadustega õpilaste eest hoolitsemine ei puuduta üksnes vajalike ressursside olemasolu klassiruumis. Tuleb mõista, et ka organisatsiooni struktuur määrab kooli tasemel nende ressursside hulga ja tüübi, mida õpetajad saavad erivajadustega õpilasi õpetades kasutada (ibid., lk 14).

Ressursside kasutamine koolides peab olema paindlikult korraldatud ... koolidel peab olema vabadus raha oma soovide ja vaadete kohaselt kasutada. Bürokratiat tuleb vältida nii palju kui võimalik ning ka erivajadusteta või kergete erivajadustega õpilased peaksid ressurssidest klassides või koolides kasu saama, kui seda on vaja või kui õpetaja seda soovib (ibid., lk 16).

„Oluline roll on rahastamise korraldusel ja korralduses sisalduvatel stiimulitel” (ibid., lk 17).

Kõige edukam rahastamisviis tundub olevat piirkondlikul (omavalitsuse) tasemel n-ö tootlikkuse mudel. Selle mudeli korral delegeeritakse erivajaduste jaoks mõeldud eelarved kesktasemelt piirkondlikesse institutsioonidesse (omavalitsustesse, rajoonidesse, mitmesse kooli). Piirkondlikul tasemel otsustatakse, kuidas raha kulutada ja millistele õpilastele eriteenused määratakse. ... Seega on detsentraliseeritud mudel tõenäoliselt kuluefektiivsem ja kätkeb endas vähem soovimatut strateegilist käitumist võimalusi. Sellele vaatamata on ilmne, et asjaomane keskvalitsus peab selgelt saavutatavad eesmärgid kindlaks määrama (ibid., lk 18).

Kutseharidus ja koolitus

Kutsehariduse ja koolituse programmide kasutamisele eelneb pikaajaline planeerimine hariduse valdkonnas ning sotsiaalsete partnerite koostöö.

Keskendutakse tihedamate sidemete loomisele ... kutseõppeprogrammide õppekavade väljaarendamiseks ning haridusega seotud lähenemiste ja sisu sobitamiseks tööelus vajalike oskustega, ... pädevuste hindamise korraldamisele ja läbiviimisele, uute kvalifikatsioonide, standardite ja õppekavade sisu loomiseks koostöö tegemisele ning kutsehariduse ja koolituse programmide sobitamisele majanduse vajadustega (Euroopa Agentuur, 2014, lk 23).

Hariduslike erivajadustega õpilased saavad individuaalsel tasemel spetsiaalset haridusalast abi (nt tehnilised abivahendid, viipekeele tõlgid, spetsiaalselt ettevalmistatud õppematerjalid, kirjutajad või muud liiki praktiline abi), mis teeb kutsehariduse ja koolituse õppekava juurdepääsetavaks (ibid., lk 15).

Piirkondlik tase (st maakond, vallad, omavalitsused, föderaalised provintsid) on hariduslike eesmärkide ja tööturu vajaduste sobitamisel võtmetähtsusega. Piirkondlikel nõuandekogudel on aktiivne roll haridusprogrammide struktuuri uuendamises oma piirkondlikus vastutusalas ja sotsiaalsete partneritega koostöö tegemises. Neil on oluline roll õpilaste raja paindlikuks muutmises.

Kutsehariduse ja koolituse institutsioone juhivad Euroopa riikides erinevad asutused, nagu kohalikud omavalitsused, valitsusvälised organisatsioonid, erasektor jne. Analüüsitud Euroopa riikides lasub põhivastutus rahastamise eest riigil ja valitsusorganitel kas piirkondlikul või omavalitsuse tasemel. Enamikus riikides on rahastamiskriteeriumid erinevad, olenedes riigi omandi tüübist (avalik/era). Muud meetmed tööhõive edendamiseks hariduslike erivajadustega õpilaste seas on toetatava tööhõive teenusekulude maksmine, vabastus pensioni ja invaliidsuskindlustuse maksimisest, preemia kvoodi ületamise eest, rahaline abi puudega töötajatele, kes hakkavad ettevõtjateks, sotsiaalkindlustusmaksu vähendamine, maksuvähendus hariduslike erivajadustega noorte õpilaste palkamise eest või iga-aastased preemiad hea praktika eest. Mõned kavad võimaldavad õpilastel tööjõuturule siseneda, säilitades osa oma algsest heaolumaksest (nt puudetoetusest), mis ei kuulu maksustamisele ning millelt ei võeta sotsiaalkindlustusmaksu. Töötajatel lubatakse teatud ajaks säilitada ka n-ö sekundaarsed hüved (nt kütusetootus, haigekassakaart).

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT)

Juurdepääsetav IKT võib kahtlemata hariduslike erivajadustega õpilaste jaoks võrdset õppetegevuses osalemist lihtsustada. Hariduslike erivajadustega õpilased tõstsid 2011. aasta Euroopa Parlamendi istungil esile IKT olulisuse:

minu kodumaal on organisatsioon, mis kohandab õppematerjale ja pakub infotehnoloogilist tuge. Kool saab sellelt organisatsioonilt abivahendeid laenutada ja õpilased saavad neid ka koju võtta. Kui õpilasel ei ole abivahendit enam vaja, saavad seda kasutada teised sama kooli või teiste koolide õpilased. Tehnoloogilised abivahendid on väga olulised (Euroopa Agentuur, 2012a, lk 14).

Samas:

tõsiasi, et vajadust õiglase hariduse järele juurdepääsetava IKT toe kaudu varjutavad negatiivsed majandusalased arengud, näitab, et valitsevad Euroopa

---

ja rahvusvahelised poliitikad peavad jätkuvalt seda valdkonda stabiilselt juhtima (Euroopa Agentuur, 2013, lk 24).

Selles kontekstis võib hanget rahastamismehhanismina kaaluda, kui juurdepääsetavus on algusest peale kehtestatud eeldus. Kõigi kaupade ja teenuste hanke juhtpõhimõtte peaks olema juurdepääsetavus.

Sobivatele IKT-dele juurdepääs nõuab erinevates elukestva õppe kontekstides, sh kodustes olukordades, erineva valdkonna professionaalide sisendit. ... See hõlmab indiviidide, teenuste ja tihtipeale ka erinevate töövaldkondade jaoks mõeldud poliitikate koordineerimist. See hõlmab ka paindlikku lähenemist IKT rahastamisele, võimaldades kohalike kindlakstehtud vajadustega seotud kulutuste tegemise üle kohalikul tasemel otsustada (UNESCO hariduses kasutatava infotehnoloogia instituut ja Euroopa Agentuur, 2011, lk 88).

Kokkuvõtteks:

tuleb kaaluda nelja rahastamissüsteemidega seotud nõuet veendumaks, et need süsteemid toetavad täielikult hariduspoliitika eesmärke.

Rahastamispoliitika toetab täielikult kaasavat haridust. See hõlmab selliste rahastamispoliitikate arendamist, mis loovad positiivseid, mitte negatiivseid stiimuleid kaasamise paigutuste ja teenuste tingimuste jaoks. Kuigi hariduslike erivajadustega õpilaste rahastamiseks on hulk alternatiivseid aluseid, tundub inimesepõhine rahastamine nõudmisele vastamise seisukohast kõige paljulubavam olevat.

Rahastamispoliitika põhineb täielikult hariduslikel vajadustel. Individuaalse inimesepõhise rahastamise summad võib määrata kuluanalüüsi teel, mis näitab õpilastele pakutavate valitud eritingimuste suhtelisi kulusid.

Rahastamispoliitika hõlbustab täielikult paindlikku, efektiivset ja tõhusat reaktsiooni vajadustele. Selle asemel et konkreetseid ressursse, nt eelnevalt kindlaksmääratud personalitüüpi, seadmeid või abivahendeid rahastada või pakkuda, jagab inimesepõhine rahastamine raha, soodustades paindlikkust selle kohalikul kasutamisel.

Rahastamispoliitika edendab täielikult seotud teenuste tuge ja vajalikku sektoritevahelist koostööd.

Üldiselt peavad stiimulite struktuurid tagama suurema summa raha, kui laps viiakse kaasavatesse tingimustesse, ning (mitte ainult akadeemilistele) tulemustele tuleb rohkem rõhku panna.

USALDUSVÄÄRSED ANDMED

Sissejuhatus

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsioon ning Euroopa puuetega inimeste strateegia 2010–2020 ja õiglase haridusega seotud strateegiline raamistik Haridus ja koolitus 2020 juhivad kõik kaasava hariduse rakendamist riikides. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsioon kutsub osalisriike üles tegema järgmist:

... koguma asjakohast teavet, kaasa arvatud statistilised ja uuringuandmed, mis võimaldavad neil sõnastada ja ellu rakendada käesoleva konventsiooni jõustamiseks vajalikku poliitikat (Ühendatud Rahvaste Organisatsioon, 2006, artikkel 31)

ja

... vastavalt oma õigus- ja haldussüsteemile säilitama, tugevdama, määrama või looma oma riigis raamistiku, mis sisaldaks vastavalt vajadusele ühte või mitut sõltumatut mehhanismi käesoleva konventsiooni rakendamise edendamiseks, kaitsmiseks ja järelevalveks (ibid., artikkel 33).

On üldteada, et tõenditel põhinev poliitika on kaasava hariduse süsteemide pikaajalise arendamise jaoks ülioluline. Poliitikategijad, andmekogumiseksperdid ja uurijad teavad, et riiklikul tasandil on vaja koguda andmeid, mis üksnes ei vasta rahvusvahelise poliitika suunistele, vaid töötavad ka jagatud lähenemise korral, edendades riiklikul ja rahvusvahelisel tasemel tehtavate jõupingutuste sünergiaid. Agentuuri töö on näidanud, et vaja on laiaulatuslikku informatsiooni, mis oleks poliitikategijatele kättesaadav, ning seda, et nii riikliku kui ka Euroopa taseme organisatsioonid kasutaksid täiendavaid lähenemisi andmete kogumisele. Kuigi selliste andmete vajadus on selge, jäävad nende kogumise ja analüüsimise meetodid ja protseduurid siiski palju ebaselgemaks.

Agentuuri töö – eriti projektide *Indikaatorid – kaasava hariduse edendamiseks Euroopas* (Kyriazopoulou ja Weber, 2009) ning *Kaasava hariduspoliitika rakendamise seire (MIPIE)* (Euroopa Agentuur, 2011a) – tulemusena võib välja tuua viis poliitikat puudutavat põhinõuet, mis on seotud andmete kogumisega, kui võtta arvesse vajadust kaasava hariduse kohta käivate tõendite järele riiklikul tasemel:

- vajadus panna riiklikul tasemel andmete kogumine kirja rahvusvahelise ja Euroopa taseme lepetesse;
- vajadus mõista erinevuste mõju riikide haridussüsteemidele;
- vajadus analüüsida kaasava hariduse efektiivsust;

- vajadus koguda andmeid kvaliteedi hindamise probleemidega seotud tõendite hankimiseks ning
- vajadus õpilaste edusamme pikema aja jooksul jälgida.

Poliitikategijad vajavad kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid andmeid, mis annavad neile informatsiooni hariduslike erivajadustega õpilaste hariduse kvaliteedi kohta. Need põhisõnumid peegeldavad raporti *Maailma puudealane raport* (Maailma Terviseorganisatsioon/Maailmapank, 2011) keskset soovitusi: riikidel on vaja arendada olemasolevaid kvantitatiivsete andmete kogumissüsteeme ning teha ka üksikasjalikke ja spetsiifilisi kvalitatiivseid uurimusi kuluefektiivsuse ja muude kvaliteedi hindamisega seotud probleemide kohta.

Projekt MIPIE viitab vajadusele arendada välja andmete kogumiseks mõeldud jagatud raamistik, mis rajaneb olemasolevatel riiklikel andmete kogumise protseduuridel ning rahvusvahelistel andmete kogumise lepetel ja protseduuridel. ... Võib välja tuua kolm jagatud raamistikku toetavat dimensiooni:

- *siirdumine andmete kogumise süsteemipõhisele lähenemisele, mis põhineb ühistel kontseptsioonidel ja definitsioonidel;*
- *tõendite kogumine, mis viib nii kvantitatiivsete kui ka kvalitatiivsete sihttasemeteni;*
- *mitmetasemelise raamistiku kasutamine poliitikate analüüsimiseks riiklikul ja rahvusvahelisel tasemel* (Euroopa Agentuur, 2011a, lk 11).

Sellist lähenemist on vaja selleks, et toetada riike „andmekogumise arendamisel õpilaste õiguste ja kaasava hariduse süsteemide efektiivsuse seireks” (ibid.).

Õppijate õiguste seire

Õiguste seire ulatuslikus raamistikus tuleb nii kvantitatiivsete kui ka kvalitatiivsete indikaatorite tuvastamisel võtta arvesse mitut tegurit.

(i) Õppes ja koolitusel osalemine

Agentuuri raport *Varajane märkamine ja sekkumine* soovib järgmist:

seadusandjatel peaksid olema tõhusad mehhanismid varajase sekkumise nõudluse hindamiseks, nõudluse ja pakkumise vastavuse kontrollimiseks ning kava olukorra parandamiseks. Välja tuleks töötada süsteemsed vahendid usaldusväärse riikliku statistika kogumiseks ja järelevalveks (Euroopa Agentuur, 2010, lk 39–40).

Raportis *Kaasavas hariduses osalemine* on kirjas järgmine teave:

kuigi riikide valitsused ja kohalikud omavalitsused koguvad juba hariduse kohta olulist teavet, on osalusest vähe teada. ... Praegu on suurem osa seire eesmärgil kogutud andmetest statistilised andmed kooli registreerumise ja selle lõpetamise kohta. ... Vähestel riikidel on individuaalsel, klassi ja kooli tasemel osaluse kohta kvalitatiivsete andmete kogumise, analüüsimise ja tõlgendamise jaoks süsteemsed meetodid, kuigi kooli koostatud ülevaade ja kontrollraportid käsitlevad sageli osaluse ja kaasatuse küsimusi (Euroopa Agentuur, 2011d, lk 19).

Raport tõstab esile ka osalust puudutavate andmete kogumisega seotud potentsiaalseid ohte:

... hariduslike erivajadustega laste seireks loodud struktuurid võivad laste osalust ja saavutusi takistada, tembeldades nad erinevaks. Mõnede laste kategooriatesse jagamine nende osaluse jälgimiseks võib luua tahtmatu tagajärjena paradoksi, mille tõttu tehakse lastele hariduse omandamiseks eraldi ümberkorraldusi (ibid., lk 17–18).

(ii) Juurdepääs toele ja kohandamisele

Kolmes agentuuri uurimuses on käsitletud hariduslike erivajadustega õpilaste toe eri aspekte. Projekti *Kutseharidus ja koolitus* kirjanduse ülevaade tsiteerib Redleyt (2009):

Tööhõivetuge pakkuvate organisatsioonide arvu või neis töötavate õppimispuudega inimeste arvu kohta pole usaldusväärseid riiklikke andmeid ning valitsus ei osale selles protsessis (Euroopa Agentuur, 2012f, lk 41).

Agentuuri ja UNESCO hariduses kasutatava infotehnoloogia instituudi ühisuurimuses, milles uuriti IKT kasutamist puuetega inimeste hariduses, väidetakse järgmist:

seoses nii ÜRO konventsiooni (2006) kui ka piirkondlikul (s.t Euroopa) ja riiklikul tasemel poliitikaga on tekkinud vajadus detailsema informatsiooni järele, mis puudutab kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete indikaatorite ja sihttasemete seiret IKT kasutamisel puuetega inimeste hariduses (UNESCO hariduses kasutatava infotehnoloogia instituut ja Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2011, lk 93).

Seoses õppimiseks vajaliku informatsiooni juurdepääsetavusega väidetakse agentuuri projektis *i-access* [i-juurdepääs] järgmist:

[juurdepääsetavuse] poliitikale vastavust tuleb süsteemselt jälgida. Vastavuse seiret võib praegu julgustada, kuid seda tuleks pikendada. ... Valitseb vajadus süsteemsete kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete andmete kogumise järele; andmed peaksid hõlmama ka juurdepääsetava informatsiooni tingimuse

---

lõppkasutajaid. Seire edenemist ei tohi piirata numbrilise sihttasemega, vaid see peab sisaldama võimalust koguda häid praktika näiteid, mida võiks teiste riikide ja organisatsioonide jaoks eeskujuna kasutada (Euroopa Agentuur, 2012e, lk 40–41).

(iii) Õppeedukus ja üleminekuvõimalused

Kaks suurt agentuuri projekti käsitlevad üleminekut koolist tööellu. Mõlemad osutavad usaldusväärsete andmete puudusele selles valdkonnas. Projektis *Üleminek koolist tööellu* on öeldud järgmist:

Riikidest pärinevad riiklikud andmed hõlmavad üksnes töötuna registreeritud inimesi, kuid suur hulk erivajadustega inimesi pole registreeritud – neil ei ole võimalik isegi esimest töökohta leida (Euroopa Agentuur, 2002a, lk 2).

Jätku-uuring (Euroopa Agentuur, 2006) näitab, et selles vallas ei ole arenguid toimunud.

(iv) Kuuluvuse võimalused

Kultuurilisele mitmekesisusele keskenduv agentuuri uurimus tõstab esile ühe olulise kuuluvust puudutava teguri – hariduslike erivajadustega õpilaste sisserändaja tausta kohta käivate andmete puuduse.

Paljud projektis osalenud riigid andsid teada, et praegused andmed hariduslike erivajaduste ja sisserändaja taustaga õpilaste kohta on puudulikud. Eri riigiasutused vastutavad eri valdkondade eest ning andmekogumine ei ole koordineeritud. Andmete puudumisel on ka teisi põhjusi. Mõned riigid ei talleta inimeste rahvuse kohta muud ametlikku statistikat kui nende kodakondsus ja sünnimaa, lähtudes põhimõttest, et rassi, rahvuslikku kuuluvust, puudeid või usulisi veendumusi määratlevate isikuandmete töötlemine on keelatud. Teistes riikides ei koguta riigi või piirkonna tasandil süstemaatiliselt andmeid hariduslike erivajadustega või hariduslike erivajaduste ja sisserändaja taustaga õpilaste kohta (Euroopa Agentuur, 2009a, lk 28).

Kaasava hariduse süsteemide tõhususe seire

Kaasava hariduse süsteemide efektiivsuse andmed võtavad arvesse kuluefektiivsuse küsimusi ning õpilase hariduskogemustega seotud valdkondi: esialgse hindamise protseduure, õppijate ja nende perekondade pidevat hariduskogemustesse kaasamist ning õpikeskkondade tõhusust takistuste ületamisel ja kõigi õpilaste puhul tähendusrikaste õppekogemuste toetamisel.

Agentuuri uurimuses *Hindamine kaasavas keskkonnas* rõhutatakse vajadust toetada koole järgmisel viisil:

---

nõustada koole pidevalt hindamisel saadud info – eelkõige riiklikuks kasutamiseks kogutud standarditud hindamisinfo – kasutamise osas kõigi õpilaste, sh HEV õpilaste õppe kvaliteedi tõstmiseks (Watkins, 2007, lk 57).

Raportis Kõigi õppijate saavutuste tõstmine väidetakse järgmist:

et võrdsed võimalused hariduses paremini teostuksid, on vaja erinevaid saavutusnäitajaid, mis sobivad konkreetse olukorraga ning võtavad arvesse sisendit, ressursse, protsesse ja väljundit/tulemusi. Informatsiooni (sh andmeid) tuleb kasutada toe pakkumisel ning kaasava poliitika ja praktika edusammude jälgimisel, samas peab aga olema ettevaatlik, et vastutuse süsteemid ei põhjustaks kogemata sobimatuid muutusi (Euroopa Agentuur 2012d, lk 22).

See uurimus tõstab esile võimalikud probleemid:

praeguses õhustikus on sobivate vastutuse mehhanismide loomise ning hinnatud saavutuste mõõtmise ja õigluse jälgimisega hulganisti probleeme. Vaatamata mõõdetavate andmete vajadusele hoiatab Fullan (2011), et „statistika on küll suurepärane teener, kuid kohutav isand“ (lk 127) ning Hargreaves ja Shirley (2009) rõhutavad vajadust seada kohustus vastutusest ettepoole. Nende meelest peaks vastutus „olema südametunnistus valimi kasutamisel“ ning tuleks rünnata „liigset testitud standardiseerimist, mis eitab mitmekesisust ja hävitab loomingulisust“ (lk 109) (Euroopa Agentuur, 2012d, lk 22).

Projektis *MIPIE* väideti, et kaasava hariduse süsteemide efektiivsuse seire peab hõlmama ka õpetajahariduse efektiivsuse arvestamist (Euroopa Agentuur, 2011a). Projekti *TE4I* raport tõstab esile hulga probleeme, mis on seotud andmete kättesaadavusega selles valdkonnas. Teave vähemuste hulka kuuluvate õpetajate esindatuse kohta:

enamik riike, kus andmeid ei koguta, märgib mitteametlikule infole toetudes, et puuetega inimesed ja rahvusvähemustest pärit inimesed on alaesindatud nii õpetajakoolituses kui kvalifitseeritud õpetajate hulgas ning sama olukord näib valitsevat ka õpetajakoolitajate seas (Euroopa Agentuur, 2011b, lk 20–21).

Raport osutab ka selliste andmete hankimise vajadusele, mis võimaldaks teha andmetega informeeritud muudatusi:

OECD (2010) on viidanud ulatuslike kumulatiivsete uuringute ja empiiriliste andmete puudusele õpetajakoolituses. ... Informeeritud muudatusteks vajaliku andmehulga saamiseks tuleks uuringud läbi viia. Käesoleva raporti näidete kaudu tõusevad esile mõned olulisemad uurimisteemad, näiteks:

- erinevate õpetajakutseni viivate haridusteede tõhusus;

- erinevad õpetajakoolituse ja õpetaja esmakoolituse õppekavade variandid;
- eraldiseisvate, integreeritud ja ühendatud õppekavade roll ning kuidas kõige paremini liikuda ühtsete õpetaja esmakoolituse õppekavade poole, mis valmistaksid kõik õpetajad ette toimetulekuks õppijate mitmekesisusega (Euroopa Agentuur, 2011b, lk 64–65).

Projekt MIPIE väidab järgmist.

Kooli tasemel andmete kogumine peaks

- jagama õpetajaid ja kooli personali toetavat teavet vajaliku toe ja vajalike tingimuste planeerimiseks ja pakkumiseks;
- näitama selgelt, kuidas lapsevanemad ja õpilased saavad õppeprotsessis täiel määral osaleda (Euroopa Agentuur 2011a, lk 13).

Selleks on oluline alljärgnev:

võtmetähtsusega osapoolte vahel on vaja luua riiklikul tasemel sünergia, mis põhineb selgetel andmekogumise põhimõtetel, võttes arvesse riikliku, piirkondliku, kooli ja klassi taseme andmeid, kui riigi üldandmete eesmärk on efektiivselt praktikast kajastada (ibid., lk 14).

Kokkuvõtteks – andmete jagamine võib poliitikategijatele kaasava hariduse kohta efektiivselt teavet jagada. Vastutust puudutavad nõudmised suurenevad pidevalt nii rahvusvahelisel, Euroopa kui ka riiklikul tasemel ning andmeid võrreldakse üha enam kooliti ja riigiti. „Suurte andmete” (kombineeritud andmekogumite ja allikate metaanalüüside) kasutuselevõtt toob kaasava hariduse jaoks kaasa võimalusi, kuid ka tõsisid probleeme.

Nõudlus tõendus põhise poliitika ja ressursside jaotuse järele rõhutavad kõigi õpilastega seotud tähendusrikaste andmete vajadust. On oluline teada, millised õpilased saavad milliseid teenuseid ning kus ja millal (võttes arvesse kõiki õpilasi). Samuti on vaja hankida andmeid teenuste kvaliteedi ja nende tulemuste kohta (võttes arvesse praktikast).

Üks andmekogumise suuremaid probleeme on seotud õpilaste klassifitseerimise, kategoriseerimise ja sildistamise vältimisega neile määratud tingimuste kohta informatsiooni andmisel. Hariduslike erivajadustega õpilaste definitsioonide paljusust ja sildistamissüsteemide poliitikat ega nende mõju ei saa eirata.

Andmekogumise lähtepunkt on õigete poliitikat puudutavate küsimuste esitamine, mis annab poliitikategijatele olulist informatsiooni.

VAADE TULEVIKKU

2013. aasta novembris peetud konverentsi peamine eesmärk oli mõtiskleda agentuuri viimasel aastakümnel tehtud töö üle ning see kokku võtta. Eelmistes peatükkides kirjeldatud viis põhisõnumit tõstavad esile kaasava hariduse seisukohast üliolulisi aspekte. Need põhinevad agentuuri liikmesriikide valitud põhiteemade pikaajalise analüüsi tulemustel.

Konverentsi teine eesmärk oli heita pilk tulevikku ning uurida, kuidas agentuuri töö saaks liikmesriike paremini toetada ning aidata neil puuetega ja/või hariduslike erivajadustega õpilaste jaoks kaasavate tingimuste kvaliteeti ja efektiivsust parandada.

Agentuur on nõus riike meie töö tulemuste rakendamisel konkreetsemal viisil aitama. See tähendab poliitikategijaid otsesemalt puudutavate poliitikaalaste soovitude jagamist, et tulevikus tehtavaid muudatusi ja poliitika arendamist toetada.

Agentuur teab, et juba tehtud töö on kooskõlas kõigi rahvusvahelise ja Euroopa poliitika algatustega hariduse, õigluse, võrdsete võimaluste ning puuetega ja/või hariduslike erivajadustega inimeste õiguste vallas ning toetab neid otseselt. Agentuuri töö annab selgeid ja sidusaid soovitusi võtmepoliitika praktikas rakendamise kohta neis piirkondades. Agentuur soovib anda riikidele informatsiooni nende edusammude kohta järgmiste dokumentidega kooskõlas seatud eesmärkide saavutamisel: (a) Haridus ja koolitus 2020 ning (b) Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsioon (2006), samuti mitu Euroopa Liidu direktiivi ja teatist.

Vaja on juhiseid selle kohta, kuidas kaasavat haridust õpetaja, klassi, kooli, piirkonna, omavalitsuse ja riigi poliitika tasemel rakendada. Agentuur võib riike kaasava hariduse rakendamisel juhendada ja anda teavet selle kohta, kuidas kaasav haridus mõjutab hariduse üldist kvaliteeti.

Konverentsil peetud diskussioonid ja agentuurisisesed põhjalikud arutelud suunavad agentuuri töös edaspidi tehtavaid samme.

KIRJANDUS

Bennett, S. ja Gallagher, T.L., 2012. *The Delivery of Education Services for Students who have an Intellectual Disability in the Province of Ontario* [Haridusteenuste osutamine intellektipuudega õpilastele Ontario provintsis]. Toronto: Community Living Ontario

Chapman, C., Ainscow, M., Miles, S. ja West, M., 2011. *Leadership that promotes the achievement of students with special educational needs and disabilities* [Juhtimine, mis suurendab hariduslike erivajaduste ja puuetega õpilaste saavutusi]. Nottingham: National College for School Leadership

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 1999. *Financing of Special Needs Education – A seventeen-country Study of the Relationship between Financing of Special Needs Education and Inclusion* [Eripedagoogika rahastamine – seitsetteist riiki hõlmav uurimus eripedagoogika rahastamise ja kaasamise vahelise seose kohta]. Middelfart, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2002a. *Transition from School to Employment. Key Principles and Recommendations for Policy Makers* [Üleminek koolist tööellu. Juhtpõhimõtted ja soovitused poliitikakujundajatele]. Middelfart, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. http://www.european-agency.org/sites/default/files/transition_transition_entext.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2002b. *Transition from School to Employment. Main problems, issues and options faced by students with special educational needs in 16 European countries. Summary report* [Üleminek koolist tööellu. Hariduslike erivajadustega õpilaste peamised probleemid, mured ja valikud 16 Euroopa riigis. Kokkuvõttev raport]. Middelfart, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. http://www.european-agency.org/sites/default/files/transition-from-school-to-employment_Transition-en.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2003. *Inclusive Education and Classroom Practice. Summary report* [Kaasav haridus ja klassitöö. Kokkuvõttev raport]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/inclusive-education-and-classroom-practices/iecp-en.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2005. *Kaasav haridus ja klassitöö vanemates kooliastmetes. Kokkuvõttev raport*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european->

[agency.org/sites/default/files/inclusive-education-and-classroom-practice-in-secondary-education_iecp_secondary_et.pdf](http://www.european-agency.org/sites/default/files/inclusive-education-and-classroom-practice-in-secondary-education_iecp_secondary_et.pdf) (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2006. *Individuaalsed üleminekuplaanid: toetus üleminekul koolist tööellu*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. http://www.european-agency.org/sites/default/files/individual-transition-plans_itp_et.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2009a. *Mitmekultuuriline mitmekesisus ja hariduslikud erivajadused*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/multicultural-diversity-and-special-needs-education/multicultural-diversity-and-special-needs-education> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2009b. *Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel – soovitud poliitikakujundajatele*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-ET.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2010. *Varajane märkamine ja sekkumine – edusammud ja arengusuunad 2005–2010*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/sites/default/files/ECI-report-ET.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2011a. *Mapping the Implementation of Policy for Inclusive Education: An exploration of challenges and opportunities for developing indicators* [Kaasava hariduspoliitika rakendamise seire: indikaatorite loomisega seotud probleemide ja võimaluste uurimine]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/agency-projects/mapping-the-implementation-of-policy-for-inclusive-education> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2011b. *Kaasamist toetav õpetajakoolitus Euroopas – probleemid ja võimalused*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/te4i-challenges-and-opportunities/te4i-challenges-and-opportunities> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2011c. *Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel – soovitud praktikutele*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. [http://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-](http://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-education_key_principles_for_promoting_quality_in_inclusive_education_et.pdf)

[education-recommendations-for-practice_keyprinciples-rec-ET.pdf](#) (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2011d. *Participation in Inclusive Education – A Framework for Developing Indicators* [Kaasavas hariduses osalemine – indikaatorite loomise raamistik]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/participation-in-inclusive-education-a-framework-for-developing-indicators/Participation-in-Inclusive-Education.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2012a. *Noorte vaated kaasavale haridusele*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/sites/default/files/YoungViews-2012ET.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2012b. *Kaasava õpetaja pädevusmudel ja selle rakendamine*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. http://www.european-agency.org/sites/default/files/te4i-profile-of-inclusive-teachers_Profile-of-Inclusive-Teachers-ET.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2012c. *Raising Achievement for All Learners – Quality in Inclusive Education. Report on the conference held in Odense, Denmark on 13th–15th June 2012* [Kõigi õppijate saavutuste tõstmine – kvaliteet kaasavas hariduses. 13.–15. juunil 2012 Taanis Odenses peetud konverentsi raport]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/sites/default/files/RA4AL-conference-report.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2012d. *Raising Achievement for All Learners – Quality in Inclusive Education* [Kõigi õppijate saavutuste tõstmine – kvaliteet kaasavas hariduses]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/ra4al-synthesis-report/RA4AL-synthesis-report.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2012e. *Promoting Accessible Information for Lifelong Learning: Recommendations and findings of the i-access project* [Elukestvaks õppeks vajalik info kättesaadavus: i-accessi projekti soovitused ja tulemused]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/i-access/i-access-report.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2012f. *Vocational Education and Training: Policy and Practice in the field of Special Needs Education – Literature*

Review [Kutseharidus ja koolitus: poliitika ja praktika hariduslike erivajaduste vallas. Kirjanduse ülevaade]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/agency-projects/vocational-education-and-training/vet-files/VET-LiteratureReview.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2012g. *Teacher Education for Inclusion: Project Recommendations linked to Sources of Evidence* [Kaasamist toetav õpetajakoolitus: tõendite allikatega seotud projekti soovitusel]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. <http://www.european-agency.org/agency-projects/Teacher-Education-for-Inclusion/sources-of-evidence.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2013. *European and International Policy Supporting ICT for Inclusion* [Kaasamiseks IKT kasutamist toetav Euroopa ja rahvusvaheline poliitika]. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. http://www.european-agency.org/sites/default/files/european-and-international-policy-supporting-ict-for-inclusion_policy-supporting-ict-for-inclusion.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur, 2014. *Vocational Education and Training – Summary of Country Information* [Kutseharidus ja koolitus – riikide teabe kokkuvõte]. Odense, Taani: Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur. <http://www.european-agency.org/sites/default/files/VET Summary of Country information 2014.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Liidu Nõukogu, 2010. *Euroopa Liidu Ministrite Nõukogu järeldused hariduse ja koolituse sotsiaalse mõõtme kohta. 3013. HARIDUSE, NOORTE JA KULTUURI teemaline Euroopa Liidu Nõukogu istung Brüsselis 11. mail 2010.* http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/educ/114374.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)

Euroopa Ühenduste Komisjon, 2008. *Roheline raamat. Ränne ja liikuvus: Euroopa Liidu haridussüsteemi ülesanded ja võimalused*. {SEC(2008) 2173} /* KOM/2008/0423 lõplik */ Brüssel: Euroopa Ühenduste Komisjon

Farrell, P., Dyson, A.S., Polat, F., Hutcheson, G. ja Gallannaugh, F., 2007. 'SEN inclusion and pupil achievement in English schools' [Hariduslike erivajaduste kaasamine ja õpilaste saavutused Inglismaa koolides] *Journal of Research in Special Educational Needs*, 7(3), 172–178

Frilseth, L., 2012. *The Norwegian Model for Education for All in Upper Secondary School* [Norra haridusmudel kõigile keskkooliõpilastele]. Norra hariduse ja koolituse direktoraat. <http://www.european-agency.org/agency-projects/ra4al/ra4al-seminar-pdf/Norway-L-Frilseth.pdf> (viimati vaadatud juulis 2014)

- Fullan, M., 2011. *Change Leader: Learning to do what matters most* [Muudatuste juht: kõige olulisema tegema õppimine]. San Francisco: Jossey-Bass
- de Graaf, G., van Hove, G. ja Haveman, M., 2011. 'More academics in regular schools? The effect of regular versus special school placement on academic skills in Dutch primary school students with Down syndrome' [Rohkem akadeemilisust tavakoolides? Tavalise vs erilise koolipaigutuse mõju akadeemilistele oskustele Hollandis elavate Downi sündroomiga algkooliõpilaste seas] *Journal of International Disability Research*, detsember 2011, 57(1), 21–38. doi: 10.1111/j.1365-2788.2011.01512.x
- Hargreaves, A. ja Shirley, D., 2009. *The Fourth Way – The inspiring future for educational change* [Neljas tee – haridusega seotud muutuse innustav tulevik]. Välja antud koos Ontario koolidirektorite nõukogu ja Riikliku personali arengu nõukoguga. Thousand Oaks, CA: Corwin Press
- Kalambouka, A., Farrell, P., Dyson, A. and Kaplan, I., 2005. *The impact of population inclusivity in schools on student outcomes* [Õpilaste koolides kaasamise mõju nende tulemustele]. Research Evidence in Education Library. London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London
- Kyriazopoulou, M. ja Weber, H. (toimetajad), 2009. *Indikaatorid – kaasava hariduse edendamiseks Euroopas*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. http://www.european-agency.org/sites/default/files/development-of-a-set-of-indicators-for-inclusive-education-in-europe_indicators-ET.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)
- Maailma Terviseorganisatsioon/Maailmapank, 2011. *World Report on Disability* [Maailma puudealane raport]. Genf: WHO Press. http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/index.html (viimati vaadatud juulis 2014)
- MacArthur, J., 2009. *Learning Better Together: Working towards inclusive education in New Zealand schools* [Töö kaasava hariduse suunas Uus-Meremaa koolides]. Wellington: IHC
- MacArthur, J., Kelly, B., Sharp, S. ja Gaffney, M., 2005. *Participation or exclusion? Disabled children's experiences of life at school* [Osalus või tõrjutus? Puuetega laste elukogemused koolis]. 2005. aasta juulis Uus-Meremaal Dunedinis lastega seotud probleemide konverentsil esitletud dokument
- Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon, 2011. *PISA in Focus. Improving Performance: Leading from the Bottom* [Fookuses on PISA. Tulemuste parandamine: altpoolt juhtimine]. 2011/2 (märts). Pariis: OECD

Menter, I., Hulme, M., Elliott, D. ja Lewin, J., 2010. *Literature Review on Teacher Education in the 21st Century* [21. sajandi õpetajahariduse kohta käiva kirjanduse ülevaade]. Šoti valitsuse sotsiaaluuring. Edinburgh: Šoti valitsus

Redley, M., 2009. 'Understanding the social exclusion and stalled welfare of citizens with learning disabilities' [Sotsiaalse tõrjutuse ja õppimispuuetega kodanike heaolu arengu peatumise mõistmine] *Disability & Society*, 24(4), 489–501

UNESCO hariduses kasutatava infotehnoloogia instituut ja Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2011. *ICTs in Education for People with Disabilities: Review of innovative practice* [IKT-d puuetega inimeste hariduses: innovatiivse praktika ülevaade]. Moskva: UNESCO hariduses kasutatava infotehnoloogia instituut. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/ICTs-in-Education-for-People-With-Disabilities/Review-of-Innovative-Practice> (viimati vaadatud juulis 2014)

Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon, 2009. *Policy Guidelines on Inclusion in Education* [Poliitilised suunised kaasamise kohta hariduses]. Pariis: UNESCO

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, 2006. *Puuetega inimeste õiguste konventsioon*. New York: Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Watkins, A. (toimetaja), 2007. *Hindamine kaasavas keskkonnas: poliitika ja praktika võtmeküsimused*. Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. http://www.european-agency.org/sites/default/files/assessment-in-inclusive-settings-key-issues-for-policy-and-practice_Assessment-ET.pdf (viimati vaadatud juulis 2014)

Wilkinson, R. ja Pickett, K., 2010. *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone* [Vaimutase: miks on võrdsus kõigi jaoks parem]. London: Penguin

Willms, J.D., 2006. *Learning divides: Ten policy questions about the performance and equity of schools and schooling systems* [Õppimine eraldab: kümme poliitikaalast küsimust koolide ja koolisüsteemide toimivuse ja õigluse kohta]. Montréal: UNESCO statistikainstituut

ET

Sekretariaat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Brüsseli esindus:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tel: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

